OIKEUSVALTIO KESKUS | HELSINGIN YLIOPISTO

Muistio
30.9.2024

Oikeusvaltiokeskuksen lausunto asiassa E 46/2024 vp Valtioneuvoston selvitys: EU:n valmistautuminen laajentumiseen

Oikeusvaltiokeskus kiittää eduskunnan suurta valiokuntaa mahdollisuudesta lausua asiassa E 46/2024 vp.

Allekirjoitamme Granadan julistuksen huomion siitä, että laajentuminen edellyttää hakijamaiden lisäksi paljon myös jäsenvaltioilta ja unionilta. EU:n toimintakyky on vaarassa rapautua, jos oikeusvaltiollisuuteen ei kiinnitetä tarpeeksi huomiota myös jäsenvaltiossa.

Laajentumisessa on tärkeä sitoutua Michelin painottamaan meriittipohjaisuuteen kaikilla sektoreilla. EU:n poliittinen paine vauhdittaa laajentumista voi vaarantaa sisämarkkinoiden toimivuuden ja vastavuoroisen tunnustamisen, jos oikeusvaltiokriteereistä ollaan valmiita joustamaan asteittain ja mahdollisesti korruptoituneita toimijoita, joilla on kytköksiä järjestäytyneeseen rikollisuuteen, päästetään sisämarkkinoille. Vaarana on, että markkinoille syntyy rinnakkaisten sääntöjen järjestelmä.

Valmisteilla olevaan laajentumiseen liittyy suurempia riskejä kuin aiempiin laajentumisiin, ja jännite meriittipohjaisuuden ja poliittisen laajentumispaineen välillä on merkittävä. Hakijamaille on oltava riittäviä kannustimia kriteerien täyttämiseen (esimerkiksi suotuisuusasemat) ilman, että kriittisten neuvottelulukujen 23 ja 24 sisällöistä joustetaan. Vain etenemällä systemaattisesti oikeusvaltioperiaatteeseen kytkeytyvissä neuvotteluluvuissa jännitteet hakijamaissa EU-jäsenyysprosessissa ja EU:n ulkopoliittisten prioriteettien välillä saadaan purettua. Oikeusvaltiokeskus on havainnut työssään mm. Albaniassa ja Ukrainassa turhautumista Euroopan unioniin, kun saavutetut hyödyt ovat mahdollisesti erittäin pitkien jäsenyysneuvottelujen päässä.

Hakijamaita koskevissa turvallisuuskysymyksissä Oikeusvaltiokeskus korostaa samaa kuin lausunnossaan eduskunnan suuren valiokunnan työjaostolle asiassa E 58/2023 vp: kokonaisturvallisuuden parantamisen näkökulmasta oikeusvaltiollisuuden vahvistaminen on keskeistä. EU:n on oltava aktiivinen geopoliittinen toimija kansainvälisen sääntöpohjaisen järjestelmän puolustamisessa.

Oikeusvaltiokeskus katsoo, että laajentumisen ydinlähtökohta on tiivistetty hyvin Suomen kannassa E 58/2023 vp ja vastaa Suomen pitkäaikaista linjaa: *”Hakijamaiden omiin ansioihin ja jäsenyyskriteerien täyttämiseen perustuva laajentuminen vahvistaa unionin omaa turvallisuutta, globaalia asemaa sekä taloudellista hyvinvointia ja edistää demokratiaa, oikeusvaltiokehitystä ja perusoikeuksien toteutumista.”* Oikeusvaltiokeskus pitää erittäin tärkeänä, että asteittaisessa

lähentymisessä voidaan peräytyä, mikäli jäsenyyskriteereiden täyttämisessä tapahtuu heikentymistä (ks. myös Eurooppa-neuvoston suositus). Mikäli oikeusvaltiollisuus ei ole riittävän korkealla tasolla, eivät selkeätkään askelmerkit lähentymiselle ole riittäviä, vaan sisämarkkinoille pääsyyn tarvitaan riittävän vahvat oikeusvaltiorakenteet (mm. riippumattomat tuomioistuimet).

Oikeusvaltiokeskus yhtyy näkemykseen, että uuden komission pitäisi mahdollisimman nopeasti saada hyvin konkreettiset vaikutusarvioinnit laajentumisen merkityksestä keskeisillä politiikka-alueilla ja että ”oikeusvaltioperiaatteen noudattaminen on varmistettava myös mahdollisen liittymisen jälkeen.”

Oikeusvaltiokeskus pitää tärkeänä, että jäsenyyskriteerien täyttymistä arvioidaan rinnan erillisissä prosesseissa ja oikeusvaltiokertomuksissa. Molempia menettelyjä tarvitaan riittävän kuvan muodostamiseen.

Oikeusvaltiovälineiden osalta pidämme erityisen tärkeänä, että rahoitus kytketään vahvasti ehdollisuuteen (ks. EU:n tilintarkastustuomioistuimen huomiot IPA II -arvioinnista; erityiskertomus 1/2022 EU:n tuki oikeusvaltioperiaatteen edistämiselle Länsi-Balkanilla), koska vaara varojen väärinkäytöstä on suuri useissa hakijamaissa. Hakijamaat tarvitsevat taloudellista tukea liittymisprosessiin, mutta rahoitusinstrumentteihin tulee sisällyttää selkeät ehdollisuuden arviointikriteerit. Tilintarkastustuomioistuimen erityiskertomuksen ja Oikeusvaltiokeskuksen tähänastisen työn havaintojen perusteella on tärkeää, että oikeusvaltiotukea kohdennetaan kansalaisyhteiskuntaan, vapaaseen lehdistöön ja että vapaan korkeakoulukentän toimintamahdollisuudet huomioidaan riittävästi.

Oikeusvaltiokeskuksen osallistuminen kansainväliseen antikorruptiofoorumiin (IACC 2024) kesällä sekä vierailu Kiovaan syksyllä 2024 vahvistavat näkemystä siitä, että onnistunut laajentumiseen valmistautuminen edellyttää avointa ja aktiivista viestintää hakijamaissa. Strategien korruptio vaikuttaa potentiaalisesti merkittävästi hakijamaiden kapasiteettiin liittyä unionin jäseneksi. Venäjä pyrkii hybridivaikuttamisella horjuttamaan käsityksiä EU-jäsenyyden hyödyistä ja vääristelemään jäsenyyden vaikutuksia valtion sisäisiin asioihin. Jäsenyysprosessin läpinäkyvyyteen tulee siksi kiinnittää erityistä huomiota. Oikeusvaltiokeskus kiinnittää valiokunnan huomion myös erityisesti järjestäytyneen rikollisuuden torjuntaan osana edellä mainittuja toimenpiteitä.

Kun tarkastellaan EU-säännöstön yhdenmukaista tulkintaa, soveltamista ja täytäntöönpanoa, on erityisen tärkeää, että neuvotteluluvuissa 23 ja 24 ei poliittisen paineen vuoksi jousteta hakijamaiden eduksi. Julkisen hallinnon laadun takeina on syytä tarkastella esimerkiksi tuomareiden ja syyttäjien palkkausta osana laadukasta lainkäyttöä.

OIKEUSVALTIO KESKUS | HELSINGIN YLIOPISTO

Muistio
30.9.2024

Osana komission ehdottamia politiikka-arvioita Oikeusvaltiokeskus katsoo, että strategisten kumppanuuksien osalta on tärkeää huomioida, että oikeusvaltiotilanne suuressa osassa vanhoista strategisista kumppanimaista on heikentynyt (ks. WJP Rule of Law Index 2023), ja uusia kumppanuuksia tarkastellessa on kiinnitettävä huomioita maiden sisäiseen oikeusvaltiotilanteeseen. Vastaavasti osana uusien digitaalisten tuotteiden vastuullista käyttöönottoa tulee kiinnittää huomiota mahdollisuuksiin avoimuuden ja läpinäkyvyyden kehittämisessä korruption torjumiseksi.

Vastaavasti kuin aiemmin on lausuttu EU-säännöstön yhdenmukaisesta tulkinnasta myös elintarviketurvallisuuteen liittyvien ”politiikkojen tehokas ja johdonmukainen noudattaminen ja soveltaminen” edellyttää neuvottelulukujen 23 ja 24 tehokasta käsittelyä.

Oikeusvaltiokeskus pitää hyvänä komission ehdotusta harkita määräenemmistöpäätöksentekoa verotusasioissa ja joillakin sosiaalipolitiikan osa-alueilla EU-säännöstön lainkäyttöalueen laajentuessa.

Komission mukaan vapaan liikkuvuuden periaatteen turvaamisen ohella tulisi tarkastella tarvittavia lisätoimia sosiaalisen polkumyynnin tai aivovuodon ja väestökadon riskien vähentämiseksi. Oikeusvaltiokeskus toteaa, että joidenkin hakijamaiden osalta (mm. Albania ja Ukraina) aivovuoto ja sosiaalinen polkumyynti ovat jo toteutuneita uhkia, joihin tulee kiinnittää huomiota EU-jäsenyysprosessissa sekä täysimääräistä EU-jäsenyyttä ajatellen.

Kunnioittaen

Helsingissä 30.9.2024

Tuija Brax

Tuija Brax, johtaja
Oikeusvaltiokeskus
Helsingin yliopisto

Sähköposti: tuija.brax@helsinki.fi
Puhelin: 0294 123 201

www.helsinki.fi/oikeusvaltiokeskus